

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Шевчук Зореслави Сергіївни
«Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі сучасної
української жіночої прози)», представлену на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії)
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Луцьк, 2017. 262 с.)**

Домінування ідеї антропоцентризму в лінгвістиці, суть якої визначається як «людина в мові», дозволило розглядати мову в широкому контексті буття людини, в тісному зв'язку з її свідомістю, мисленням, духовною діяльністю і культурним середовищем, що зумовило новий погляд на специфіку мовної особистості через дослідження мовного портрета жінки в мові сучасної української жіночої прози.

Проблема мовного портретування перебувала у фокусі студій багатьох дослідників. Зокрема в українській лінгвістиці відомі наукові розвідки, присвячені моделюванню портрета людини в мові прози та поезії (С. П. Бирик, С. К. Богдан, Т. І. Должикова, Л. М. Марчук, Л. О. Ставицька, Г. М. Сюта, Т. І. Ткаченко, О. Г. Чумак, В. П. Шеремета та ін.).

Незначною є кількість робіт, у яких досліджується мовна особистість з погляду гендерології (О. І. Горошко, А. А. Григорян, О. А. Земська, О. Л. Козачишина, Т. А. Космеда, Н. М. Розанова, Л. О. Ставицька, І. І. Халєєва та ін.), тому існує відчутна потреба у фундаментальних розвідках, в яких було б подано комплексний аналіз мовних засобів вираження мовного портрета жінки в сучасній українській жіночій прозі. Це визначає актуальність роботи З. С. Шевчук і важливість її для українознавчих досліджень, зокрема в галузі гендерології. Обґрунтування вибору теми дисертації зумовлено потребою цілісного аналізу механізму дослідження мовного портрета шляхом опису параметрів і засобів портретування.

Дисертантка успішно опанувала термінологічний апарат метаопису мовного матеріалу, лаконічно визначила мету, об'єкт і предмет дослідження. Оптимальним видається і коло дослідницьких завдань, яке окреслила для

себе автор. Досить вдалим, на нашу думку, є також вибір мовного матеріалу.

Наукова новизна дисертації не викликає жодних сумнівів, оскільки в ній уперше в межах роботи уточнено тлумачення поняття *мовний портрет*; виокремлено параметри моделювання мовного портрета жінки; здійснено узагальнену класифікацію портрета в лінгвістиці; структуровано характеристики соматем за компонентами перцептивного сприйняття й основними ознаками параметричності (форма, розмір); описано внутрішні характеристики, що репрезентують психоемоційний стан, особливості темпераменту, вияв почуттів, риси характеру та поведінки, моральні якості, вік і соціальну (сімейну) роль жінки; визначено релевантні текстотвірні засоби формування мовного портрета жінки.

З. С. Шевчук використала *загальнонаукові та власне лінгвістичні* методи, адекватні меті та завданням, які поставлені в роботі. Серед *загальнонаукових: метод індукції та дедукції* – для аналізу теоретичної бази понять *мовна особистість, мовний портрет* у різних наукових площинах; *метод аналізу* – для виокремлення поняттєвих категорій, що репрезентують різноаспектні напрями дослідження мовної особистості та мовного портрета; *метод синтезу* – для узагальнення основних положень і висновків. Серед *власне лінгвістичних методів* застосувала такі: *дефініційний аналіз* – для тлумачення основних понять дихотомії *мовна особистість / мовний портрет*; *метод наскрізного виписування* – для виокремлення ілюстративного матеріалу та карткування текстових фрагментів із портретними описами жінки; *метод компонентного аналізу* – для опису лексем, що характеризують зовнішні і внутрішні риси жінки; *контекстологічний аналіз* – для дослідження семантичного наповнення виокремлених мовних одиниць; *семантико-стилістичний аналіз* – для з'ясування експресивного потенціалу лексем, які виражають портретні описи жінки; *описовий метод* – для відбору та інтерпретації фактичного матеріалу.

Опонована робота виконана в межах комплексної науково-дослідницької теми кафедри української мови Кам'янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка «Дослідження сучасного стану стилістичної системи української мови як національної» (номер державної реєстрації 0110U002858). Тема дисертації затверджена науковою радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (витяг з протоколу № 68 від 29 квітня 2014 року).

Дисертаційна робота має логічно впорядковану структуру. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку умовних позначень використаних джерел (61 найменування), списку використаної літератури (358 позицій) та чотирнадцяти додатків. Загальний обсяг дисертації – 262 сторінки, із яких – 192 сторінки основного тексту.

У вступі дослідниця обґрунтувала доцільність вибору теми дисертації, її актуальність, сформулювала мету й завдання роботи, визначила об'єкт і предмет, методи, джерела фактичного матеріалу, наукову новизну дослідження, окреслила теоретичне і практичне значення роботи та подала інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження дихотомії *мовна особистість / мовний портрет*» дисертантка проаналізувала основні етапи вивчення проблеми співвідношення понять *мова і людина*; виокремила напрями дослідження мовної особистості; подала узагальнену класифікацію портрета в лінгвістиці та визначила поняттєво-термінологічний апарат мовного портретування, зокрема зацентувала увагу на параметрах мовного портрета жінки в сучасній українській жіночій прозі.

Подаючи різні погляди вчених на поняття *мовна особистість*, автор цілком слушно наголосила на тому, що вона є «носієм мови, сформованим під впливом соціологічних, психологічних, етнокультурних та ін. чинників, якому притаманні мисленнєво-мовленнєві компетентності в процесі комунікативної поведінки».

Дисертантка виокремила вісім основних напрямів дослідження мовної особистості: лінгвокультурологічний (дослідження національно-культурного прототипу конкретної мови, тобто мовної особистості в просторі культури),

лінгводидактичний (вивчення мовної особистості через закономірності навчання мови), лінгвокогнітивний (вивчення мовної особистості, яка володіє набором знань про навколишню дійсність, сукупністю навичок, що в комплексі з мовною здатністю сприяють успішній реалізації в конкретній мовленнєвій ситуації), психолінгвістичний (опис пізнавально-мотиваційних, емоційних ознак мовної особистості, що забезпечують її мовну компетенцію), лінгвосоціонічний (вивчення мовної особистості з огляду на її детерміновану поведінку, зумовлену аналізом психологічних типів особистості), соціолінгвістичний (соціалізація мовної особистості через залучення до певних соціальних відносин), комунікативний (сукупність особливостей вербальної поведінки людини, які вона втілює в процесі комунікації), дискурсивний (здатність особистості до здійснення певного виду діяльності, ураховуючи її цілі, мотиви та установки).

З. С. Шевчук у роботі акцентувала увагу на тому, що індивідуальний аспект опису мовної особистості пов'язаний з особливою стратегією лінгвістичних досліджень – портретуванням – описом конкретної мовної особистості, у якій віддзеркалено своєрідність мовної діяльності носія мови у відповідному аспекті. Дослідниця детально розкрила різноманітні підходи до типологій портрета і констатувала, що портретний опис персонажа акумулює загальну тенденцію щодо співвідношення візуального (зовнішнього) та смислового (внутрішнього) центрів портрета, які є головними орієнтирами під час формування і сприйняття цілісного художнього образу.

Дослідження мовного портрета дисертантка здійснила на різних мовних рівнях із залученням конкретних параметрів, спрямованих на виявлення особливостей вербалізації психологічних, вікових та інших рис особистості в мові.

Модель опису мовного портрета жінки в сучасному українському жіночому дискурсі, яку запропонувала З. С. Шевчук, передбачає аналіз мовних одиниць і відображення в них емоційно-вольових, психолого-особистісних, освітніх, вікових, соціальних якостей мовної особистості

жінки; аналіз оцінного компонента для вираження експресивного навантаження портретних описів жінки, її соціальної (сімейної) ролі тощо; аналіз текстотвірних засобів, що відображають авторську позицію ключових аспектів художнього тексту. Додатковим компонентом характеристики мовного портрета жінки є, на думку З. С. Шевчук, особливості мовленнєвої культури, відображені безпосередньо в мовленні персонажа.

У другому розділі «Прагматичний потенціал мовних одиниць у формуванні мовного портрета жінки» З. С. Шевчук проаналізувала характеристики соматем за компонентами перцептивного сприйняття й основними ознаками параметричності (форма, розмір), внутрішні характеристики за психоемоційним станом, проявом темпераменту, виявом почуттів, особливостями характеру та поведінки, моральними якостями, віком і соціальною (сімейною) роллю.

З огляду на параметри опису мовного портрета дисертантка запропонувала структуру для дослідження зовнішнього та внутрішнього портретів жінки. Соматичну характеристику жінки З. С. Шевчук репрезентувала в закономірному взаємозв'язку між анатоμο-фізіологічними особливостями жінки, її внутрішніми ознаками та поведінкою. Дослідниця дійшла висновку, що характеристики соматем на позначення перцептивних відчуттів у текстах сучасної української жіночої прози є назвами всіх частин тіла, а також елементами їхніх функційних характеристик, які пов'язані з отриманням інформації через органи сприйняття (сенсори).

В аналізованому розділі дослідниця з метою підсилення словесно-образного сприйняття зовнішності жінки, виразності її мовного портрета використала міжсенсорний зв'язок – синестезію, представлений мовними засобами, що вказують на асоціативні відношення між різними типами відчуттів.

Дисертантка реконструювала опис зовнішності жінки в сучасній українській жіночій прозі за параметром назви тіла та його частин і виділила такі семантичні перцептивні ознаки:

1. Характеристики соматем як репрезентантів тактильного сприйняття (вказують на якість поверхні, консистенцію тіла та його частин).
2. Характеристики соматем на позначення візуального сприйняття (охоплюють значну частину лексем за параметрами світла й кольору).
3. Характеристики соматем одоративного сприйняття (відтворюють зв'язок між людиною та понятійними категоріями, що відображають конкретні відчуття в нашій свідомості).
4. Характеристики соматем слухового сприйняття (репрезентують описи лексем за такими параметрами: силою звучання, висотою тону, тембром звучання, естетичним задоволенням від звучності).
5. Характеристики соматем-маркерів густативного сприйняття (демонструють атрибутивні відношення між лексемами, що передають достатній і недостатній ступені смакової ознаки).

Автор також у роботі виділила два параметри (форма, розмір) для опису характеристик соматем як елементів, відзначених найбільшою частотою вживання, що вербалізують оцінне значення зовнішнього вигляду жінки.

У цьому розділі З. С. Шевчук визначила основні аспекти дослідження внутрішніх характеристик, що є проекцією стереотипних уявлень про жінку як носія певних якостей та ознак, згрупувавши їх за психоемоційним станом, проявом темпераменту, виявом сильних почуттів, особливостями характеру і поведінки, моральними якостями, віком, соціальною (сімейною) роллю.

У третьому розділі «Текстотвірна функція мовного портрета жінки в сучасній українській жіночій прозі» заслуговує на позитивну оцінку подання дисертанткою мовних засобів портретування з погляду реалізації їхнього експресивного потенціалу; дослідження символного значення назв жіночого одягу, взуття, аксесуарів; виокремлення основних типів вторинних номінацій жінки.

Реалізацію експресивного потенціалу портретування автор здійснила через аналіз найпоширеніших мовних засобів, що виражають текстотвірну

функцію в аналізованому жіночому дискурсі. За допомогою когезії відтворено внутрішньотекстові зв'язки лексем, що забезпечують логічну послідовність, взаємозалежність, асоціативність окремих частин тексту.

В аналізованих текстових фрагментах З. С. Шевчук виділила три види когезії, що формують змістовну єдність зовнішніх і внутрішніх характеристик портретного опису, їхню психолінгвальну природу: а) лексична когезія (реалізована шляхом уживання лексичних повторів, використання прийому контрасту з метою опису антонімічних протиставлень-номенів, протиставлень-означень для характеристики жінки); б) асоціативна когезія (репрезентована засобами індивідуальної інтернаціональної та національної алюзій); в) образна когезія (відтворена порівняннями, метафоричними конструкціями, що є доміантними художніми засобами для вираження образно-естетичної функції в процесі мовного портретування).

У цьому розділі дисертантка наголосила, що естетика жіночого одягу, взуття, аксесуарів має доміантне значення для розкриття особливостей поведінки і характеру жінки. Символьну ідентифікацію назв жіночого одягу, взуття, аксесуарів автор репрезентувала через уявлення про індивідуальну самооцінку жінки; асоціативні зв'язки із зовнішністю та внутрішніми рисами жінки (виражені через уживання колоративів); опис соціального статусу жінки; відтворення чоловічих манер у виборі одягу.

У розділі розглянуто лексеми на позначення найменувань жінки репрезентовані номінаціями, актуалізованими внутрішньою формою слова. З-поміж них дослідниця проаналізувала перифразовані номінації; непрямі описові, що репрезентують зовнішній вигляд, інтелектуальний рівень, національність, особливості моральної / аморальної поведінки, особливості характеру, темпераменту; оказіональні номінації.

Варто відзначити, що опонована робота є завершеною працею, загалом характеризується власною науково виваженою концепцією, чітким змістом, переконливими ілюстраціями.

Заслуговують на увагу лаконічно й чітко сформульовані висновки до кожного з трьох розділів дисертації, а також загальні висновки роботи.

Список використаної наукової літератури та джерельної бази оформлено відповідно до вимог наукових фахових видань України, він містить праці іноземними мовами, а також багато тих наукових розвідок, які видані впродовж останніх п'яти років.

Цікавими є 13 додатків, розміщених у кінці основного тексту дисертації, які можуть послужитися у здійсненні порівняльно-зіставного аналізу мовних портретів чоловіків і жінок на основі ширшого текстового матеріалу із залученням творів сучасної чоловічої прози.

Результати дослідження апробовано на 9 міжнародних, всеукраїнських, звітних і наукових конференціях, семінарах тощо, викладено в 14 публікаціях, 7 із яких – у фахових наукових виданнях України, 1 – у закордонному виданні.

Дисертація З. С. Шевчук – ґрунтовна праця, що носить самостійний характер і виконана на належному теоретичному рівні. У цілому позитивно оцінюючи дослідження дисертантки, висловимо деякі зауваження та міркування:

1. На нашу думку, потребує більш детального пояснення психолінгвістичний (с. 49) і дискурсивний (с. 51) напрями дослідження мовної особистості.

2. У роботі натрапляємо на слововживання «лексеми на позначення зовнішності жінки» (с. 29), «соматеми та їхні характеристики, що репрезентують <...> відображення зовнішності жінки» (с. 89). Виникає запитання, чи є межа між лексемою і соматемою? Чи розрізняєте Ви в роботі ці поняття?

3. Третій розділ роботи «Текстотвірна функція мовного портрета жінки в сучасній українській жіночій прозі» присвячений з'ясуванню текстотвірної функції портретних описів. З. С. Шевчук виокремила такі текстотвірні категорії: когезію, виражену алюзіями, порівняннями, метафоричними

конструкціями; інформативність. На наш погляд, варто було б взяти до уваги інші категорії тексту, наприклад, модальність, апелятивність, ретроспекцію, за допомогою яких відбувається апеляція до сприйняття портрета і письменником, і читачем.

4. Зазначаємо дещо непропорційну наповненість другого (90 стор.) і третього (38 стор.) розділів дисертації.

Проте висловлені вище зауваження не можуть знизити загальної високої оцінки проведеного дослідження. Основні здобутки праці, її концептуальні положення, повнота висновків, їх відповідність поставленим меті й завданням, методологічні прийоми є самодостатніми і принципових зауважень не викликають.

Автореферат повністю відповідає дисертаційній роботі, і публікації цілком відображають основні положення і зміст дослідження.

Вважаємо, що наукове дослідження «Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі сучасної української жіночої прози)» Зореслави Сергіївни Шевчук повністю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри української словесності та культури
Університету
державної фіскальної служби України

[Signature] Т. М. Сукаленко

*Відгук надійшов
до секретаря 23.08.2017р.*

*Членний секретар [Signature]
Примарок О.І.*

Відпис Сукаленко Т.М.	
засвідчую:	
Членний секретар УДФС України	
(Од. Зроба)	
« 21 »	08 2017 р.